

indianer och afrikaner intar hornsgatan

Detalj från dörröverstycke med allegoriskt motiv av Afrika.
Målningen togs om hand av Stadsmuseet i samband med rivningen av det morienska huset på Hornsgatan 10. Foto: Ramón Maldonado, SSM.

År 1759 brinner det i Maria på Södermalm. Över 300 hus förstörs. På tomt sju i kvarteret Överkikaren bygger Lorens Morien ett hus för sin familj och sitt företag. Det blir också ett hem för afrikaner och indianer, i form av två målningar efter förlagor av den italienske konstnären Jacopo Amigoni.

Artikelförfattare: Marianne Tråvén

Fasaden till Moriens hus vid Hornsgatan 10 innan rivningen. Stockholms stadsmuseums samlingar.

Ar 1759 ödelade en brand stora delar av Maria församling på Södermalm. Över 300 trähus förstördes. Kvarteren vid Hornsgatans nedre del blev så svårt skadade att det bara återstod rivning. Resterna av ett stenhus på tomt sju i kvarteret Överkikaren ägdes av handelsmannen Olof Granberg och hans hustru Engel Ekström, som sålde tomten till handelsmannen Lars Morien den 28 mars 1760. Lars Ericsson

Morien, eller Lorens Morien som han senare kallade sig, var spannmåls och viktualiehandlare, vilket betyder att han sålde livsmedel. I mantalslängden för 1770 står det att han är 47 år och gift med Engel Granbergs dotter till Olof Granberg. Morien gifte sig alltså med dottern i huset och fick tomten på köpet.

Huset vid Hornsgatan 10

Året efter ansökte Lorens Morien om tillstånd att få bygga ett hus med fem

axlars längd, 1–3 våningar högt. En planritning av huset med fasadbild ifrån Stadsarkivet ger en bra bild av hur man bodde. Huset hade två gårdsflyglar samt ett två våningar högt stenhus vid Bastugatan där det fanns en bagarstuga. Istället för en murarmästare anlät Morien den unge arkitekten Erik Palmstedt (1741–1803) för att uppföra huset. Palmstedt hade just befordrats till underkonduktör vid stadsarkitektkontoret och arbetade under stadsarkitekt

Kvarteret Överkikaren på Södermalm vid rivningen 1939. Stockholms stadsmuseums samlingar.

»I slutet av 1930-talet revs ett antal hus vid Hornsgatan för att ge plats åt Söderleden. Med husen försvann för alltid ett stycke av stadens 1700-talshistoria. Bland de byggnader som revs fanns Moriens hus på Hornsgatan 10.«

Johan Eberhard Carlbergs ledning. Ett år senare stod byggnaden färdig till det yttre. Huset vid Hornsgatan var tre och en halv våningar högt och byggt i sten.

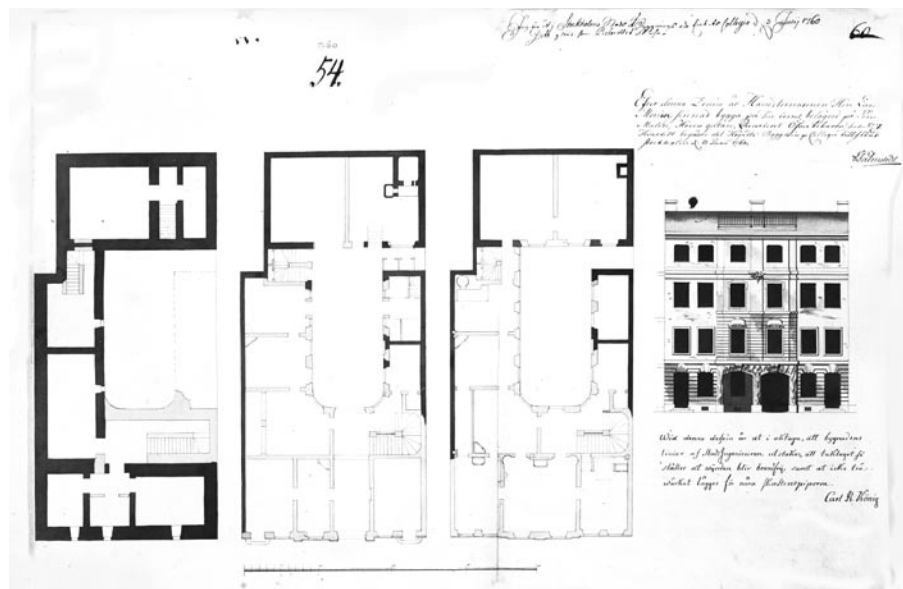
Mot gatan i bottenvåningen fanns salubodar där Morien skötte sina affärer. På första våningen låg representationsvåningen där rumssviten mot gatan omfattade sängkammare med alkov, salong och förmak. Vid förstugan i husets mitt fanns två förmak, varav det ena förmodligen användes som matsal, och ett kök. Två trappor upp låg den privata bostadsvåningen. Den följde i stort sett samma plan som våningen under, men här användes av naturliga skäl ett antal av rummen som sovrum. Mezzaninvåningen högst upp hade en förstuga, en sal och tre kammare, förmodligen för tjänstefolket.

Inredning och dekoration

I slutet av 1930-talet revs ett antal hus vid Hornsgatan för att ge plats åt Söderleden. Med husen försvann för

alltid ett stycke av stadens 1700-talshistoria. Bland de byggnader som revs fanns Moriens hus på Hornsgatan 10. Stadsmuseet dokumenterade huset och dess inredning i samband med rivningen

och tog tillvara kakelugnar, dörröverstycken och en rumsinteriör med franska landskapstapeter, tryckta hos fabriken Duru i Paris under 1700-talets senare hälft. I salen på första våningen satt två

Planritning över Moriens hus vid Hornsgatan 10. Stockholms stadsarkiv.

»I salen på första våningen satt två dörröverstycken med allegoriska motiv som föreställde kontinenterna Amerika och Afrika. Målningarna var ovala och gjorda i olja på duk, monterade i förgyllda rektangulära rokokorammar med gallerverk och rocailler [...].«

dörröverstycken med allegoriska motiv som föreställde kontinenterna Amerika och Afrika. Målningarna var ovala och gjorda i olja på duk, monterade i förgyllda rektangulära rokokorammar med gallerverk och rocailler (snäckornamentering). Motiven målades på 1700-talet efter kopparstick av den italienske målaren Jacopo Amigoni (1682–1752) och hörde förmodligen till husets ursprungliga inredning.

Allegoriska teman var populära i sällskapsrum under 1700-talet och särskilt populärt var det att placera dessa i dörröverstycken. De målades då ofta i par eller kvartett. Omtyckta sviter var sinnena, de fyra årstiderna eller konsten, arkitekturen, musiken och litteraturen, alla personifierade genom, oftast kvinnliga, gestalter. Förmodligen hade Palmstedt sitt finger med i spelet vid inredningen av huset. Men varför var det bara två målningar? Enligt traditionen bör det vara fyra motiv som föreställer den tidens kända kontinenter. Europa och Asien fattas alltså.

Amigonis förlagor användes för övrigt även till målningar i det wattrangska huset på Fredsgatan 22 på Norrmalm, kring år 1760. Konstnären som utförde själva arbetet är dock inte samma person som målade dörröverstyckena på Hornsgatan. De wattrangska målningarna, som även omfattar Asien, är dunkla i färgskalan och ger ett stelt intryck, medan de från det palmstedtska huset är målade med en lätthet och fräschör som skulle kunna tyda på att de kommit från en mästares ateljé. Ytterligare

en förlaga av Amigoni, *Astronomin*, har använts till ett väggfält i en svit om tre i Monteliushuset på Sankt Paulsgatan 11. Väggfälten är allegorier över sinnena, där *Astronomin* använts för att representera synen. Målaren har emellertid bara använt sig av en liten del av Amigonis förlaga och behandlat motivet relativt fritt. Det är inte samma konstnär som målat vare sig de wattrangska målningarna eller de morienska. Det visar att även om ytterst få målningar av Amigoni nådde Stockholm, så hade man ett intresse för, och möjlighet att skaffa förlagor av, konstnären.

Inredningarna i det morienska huset präglas tydligt av tidens franskinfluerade smak och därför kan det tyckas märkligt att förlagorna till de exotiska motiven i dörröverstyckena på första våningen faktiskt är italienska. Särskilt som Amigoni aldrig var speciellt populär i Sverige och endast ett fåtal verk av hans hand finns bevarade i svenska samlingar. På kontinenten däremot var han välkänd och framgångsrik, med en internationell karriär stödd av inflytelserika mecenater, däribland den berömde kastraten Carlo Broschi, kallad Farinelli.

Jacopo Amigoni – konstnär och kosmopolit

Egentligen vet vi inte så mycket om Amigonis tidiga liv, men det är troligt att han föddes i Venedig mellan 1662 och 1665. Förmodligen arbetade han som lärling hos Antonio Balestra i samma stad. År 1711 finns han listad som medlem av skrået, med anmärk-

ningen att han vistas utanför staden (d.v.s. förmodligen utomlands). Vi vet att Amigoni arbetade som assistent till Antonio Bellucci i Wien 1701–1713, och 1716 tog han tjänst hos Max Emanuel i München där han blev kvar i tolv år. Vid sidan av sina officiella uppdrag målade han fresker i traktens kloster. År 1729 anlände han till London tillsammans med en av sångarna vid Georg Friedrich Händels italienska opera.

Amigoni kom till en väl inarbetad marknad för venetiansk konst. Den tidigare generationen målare, med bl.a. Pellegrini, Sebastiano Ricci och Bellucci, visste att dra nytta av engelsmännens strävan att tävla med Frankrike i fråga om lyx och konstnärliga ambitioner. Men tiderna förändrades snabbt. I början av sin vistelse hade Amigoni gott om dekorativa uppdrag för palats och bostäder. Det första han målade var trapphallen i Lord Tankervilles hus vid St. James's Square tillsammans med Gaetano Brunetti 1730, men efter 1735 blev det tunnsått mellan uppdragen. Smaken hade förändrats, och man ansåg stora figurativa målningar omoderna. Amigoni stannade emellertid i London och arbetade som scenograf och porträttör. År 1732 öppnade han tillsammans med Joseph Wagner en affär för konsttryck, oftast gjorda efter Amigonis egna målningar.

Relationerna med teatern gav uppdrag som taket (*Banquet of the Gods*) och fresken (*Shakespeare and the Muses*) i Covent Garden Theatre. Förmodligen hjälpte han även till med teaterscenografin till Händels opera *Atalante*. Amigoni arbetade också för Händels mecenat Richard Brydges, Hertig av Chandos och för Adamo Scola vid utgivningen av Domenico Scarlattis *Esercizi för klavikord*. År 1736 reste de båda konstnärerna tillsammans till Paris.

Amigoni gifte sig 1738 med sångerskan Maria Antonia Marchesini och återvände året därpå till Italien, där han stannade fram till 1747 då han flyttade till Madrid och därmed än en gång korsade Farinellis bana. Med dennes hjälp blev han hovmålare hos Ferdinand VI. Amigoni avled i Madrid 1752.

Amigoni tillhör den venetianska rokokons pionjärer och hans stil var i högsta grad internationell. Hans fresker med historiska och mytologiska motiv blev populära och fick stor spridning genom Wagners kopparstick. Dessa användes sedan som modeller för tapeter, som

dekorationer på klockor, porslin m.m. Under senare år inspirerades Amigoni av den flamländska stilen och framförallt av Rubens målningar. Under sin tid hos Max Emanuel, som levde i exil i Paris, tog han även intryck av franskt måleri. I Paris drogs han in i kretsen kring Pierre Crozat och inspirerades av konstnärinnan Rosalba Carrieras pastellmåleri. Till Amigonis vänner hörde även Anton Maria Zanetti, en av Italiens mest inflytelserika samlare, agenter och konsthandlare.

Även om den venetianska konsten inte stod så högt i kurs i Sverige fanns det

enstaka konstkännare som visste att uppskatta den. 1736 sökte Carl Gustaf Tessin upp den utanför Italien nästan okände Tiepolo, en av Amigonis förebilder och inspirationskällor. Tessin underhandlade med Tiepolo om att smycka Stockholms slott, men tyvärr strandade förhandlingarna eftersom man inte kunde betala det arvode som Tiepolo begärde. Men Tessin fick i alla fall med sig ett par målningar av hans hand hem till Sverige. Tiepolo var, liksom Amigoni, elev till Gregorio Lazzarini, men han tycks ha inspirerats mer av t.ex. Sebastiano Ricci än av sin lärare. Tiepolo

Salen på första våningen i Moriens hus vid Hornsgatan 10, med allegoriska dörröverstycken föreställande Afrika och Amerika efter förlagor av den italienske konstnären Jacopo Amigoni. Stockholms stadsmuseums samlingar.

satte en standard för motiv med de fyra kontinenterna när han målade trapphallen i Würzburgs residens med allegorier på detta tema 1750. Även Tiepolo kom till Madrid, 1761, för att måla. Han dog i Madrid 1771.

Afrika och Amerika i italiensk fattning

I det palmstedtska husets målningar symboliserar elefanten Afrika och alligatorn Amerika. De felände kontinenterna Asien och Europa brukar avbildas med kamel respektive häst. Till detta lade Amigoni ett antal personer i vad man uppfattade som nationella dräkter. Amerika bebos av två brunhyade män (eller är den ena rent av en kvinna?) iklädda fjäderbonader och höftkläder. Den ene samlar ved i hukande ställning medan den andre, med pilkoger på ryggen, tittar på. I mellangrunden syns en burliknande konstruktion omgiven av palmer på rödfärgade klippor. I konstruktionen skymtar tre kvinnofigurer. Tittar man på förlagan ser man att denna »bur« i själva verket är en ställning för en hängmatta. Alligatorn kryper hotfullt in från höger bakom de två figurerna. I bakgrunden skymtar havet med ett skepp på redan. Kompositionen är enkel med en förgrund där själva handlingen utspelar sig, en mellangrund som presenterar miljön och en bakgrund som rundar av bilden och ger den en extra dimension. Konstnären har följt originalet relativt troget men ändrat och förenklat detaljer, lagt till en pilbåge och eliminerat den stående figures skägg. Skägg hade endast skådespelare som spelade mördare och förmodligen ville man fram-

Vänster: Dörröverstycket med allegoriska motiv av Afrika och Amerika från mitten av 1700-talet efter förlagor av den italienske konstnären Jacopo Amigoni. Målningarna kommer från kvarteret Överkikaren på Södermalm. Foto: Ramón Maldonado, SSM.

ställa den »ädle« vilden. Motivet är nog ursprungligen avsett för ett litet format som passat extra väl som dörröverstycke, men mindre väl som tapet, där den något platta dispositionen av elementen blir mer framträdande.

Afrika är målad efter samma princip, men här är det tre figurer istället för två. I förgrunden sitter en hukande mörkhyad man med vad som ser ut som koraller i vänster hand. Bredvid honom i målningens mitt står en krigare upprätt med spjut i handen och sköld på armen. I mellangrunden syns elefanten med sin ryttare och vad som närmast liknar en bikupa på ryggen. Återigen ger två palmer och ett buskage intryck av en miljö. I bakgrunden lurar ett lejon på en öde savann.

I sin originalmiljö satt dessa målningar på var sin sida om kakelugnen i representationsvåningens sal. Rummet hade fyra dörrar, vilket betyder att det mycket väl hade varit möjligt att ha en fullständig svit. Det är oklart om det skick rummet befann sig i vid rivningen faktiskt var det ursprungliga. Kanske har det verkligen funnits fyra målningar.

Palmstedt anses i dag som en av den gustavianska tidens främsta arkitekter, med byggnader som Börshuset (1767), Arvfurstens palats och Gripsholms slottsteater, men 1760 var han ett relativt okänt namn. Morien måste antingen ha varit en nära vän eller fått mycket bra rekommendationer för att våga anställa någon så oprövad. Erik Palmstedt var för övrigt son till hovkapellisten Johan Palmstedt och Maria Segerlund och kom inte heller från en familj med erfarenheter på området. Som arkitekt var Palmstedt framförallt franskinfluerad och påverkad av arkitekter som J.F. Blondel och G.M. Oppenort. Om Palmstedt var ansvarig för valet av motiv, var fick han tag i förlagorna?

Sverige hade omfattande kontakter

med England under den gustavianska eran. Till London reste såväl handelsmän som ekonomer, läkare och humanister. Det är inte otroligt att Lorens Morien tillhörde de handelsmän som hade regelbundna kontakter med engelsk kultur, och följaktligen även var bekant med den konst som producerades där. Kanske hade han till och med varit i London och sett Amigonis målningar i t.ex. Covent Garden Theatre. Det skulle i så fall förklara valet av förlagor till dekorationen. Vem som målat dörröverstyckena i det Palmstedtska huset är höljt i dunkel, men kvalitén på arbetet visar att Morien hade tillräckligt med pengar för att anställa förstklassiga hantverkare till utsmyckningen av sitt nya hus.

Källor

- Ankarcrona, Anita, »Bara vällust finnes här...« Fredmans Epistlar som pastoral utopi», *Ur Bellmans värld och Fredmans*, Stockholm 1991.
- Ashton, Mark, »Allegory, Fact, and Meaning in Giambattista Tiepolo's Four Continents in Würzburg«, *The Art Bulletin*, vol. 60, nr 1.
- Böhn-Jullander, Ingrid, »Svenska 1700-talsväggfält efter kopparstick av Jacopo Amigoni«, *Konsthistorisk Tidskrift*, häfte 3, 1979.
- Croft- Murray, Edward, *The Eighteenth and Early Nineteenth Centuries, Decorative Painting in England 1537–1837*, vol. II, London 1970.
- Danielsson, Ing-Marie, *Den bildade smaken: Målade dekorationer hos borgerskapet i frihetstidens Stockholm*, Stockholm 1998.
- Griffin Hennessy, Leslie, »Friends serving itinerant muses: Jacopo Amigoni and Farinelli in Europe«, *Italian Culture in Northern Europe in the Eighteenth Century*, Cambridge 1999.
- Mantovanelli, Marina Stefani, »Jacopo Amigoni: un'inedita testimonianza europea nel carteggio di un artista veneziano«, *Paragone Arte*, vol. 551, nr 605, 2000.
- Rydberg, Sven, *Svenska studieresor till England under frihetstiden*, Uppsala 1951.
- Shiple, John B., »Ralph, Ellys, Hogarth and Fielding: The Cabal Against Jacopo Amigoni«, *Eighteenth-Century Studies*, vol. 1, nr 4, Summer 1968.
- Stockholms stadsarkiv
- Stockholms stadsmuseums arkiv
- West, Shearer (red.), *Italian Culture in Northern Europe in the Eighteenth Century*, Cambridge 1999.
- Zanetti, Anton Maria, *Della pittura veneziana*, Venedig 1771.